SAGNET OM DANNEBROG

AF

J. O. KOCK

Sagnet om, at Dannebrog faldt ned fra himlen, henføres for det meste til slaget ved Reval (Lyndanisse) den 15. juni 1219. Dette er dog i strid med den ældste kendte optegnelse af sagnet, der skyldes franciskanermunken Peder Olsen (Petrus Olai) og findes i en samling notater, Collectanea, til Danmarks historie, nr. 107 8° i den arnæ-magnæanske håndskriftsamling. Disse notater menes at være skrevet o. 1527, men stammer fra en ældre kilde, hvis alder ikke lader sig fastslå med sikkerhed. Stedet hos Peder Olsen[1] kan vel i oversættelse gengives omtrent således:

MCCXIX. Valdemar II angreb Estland, en provins i Livland, fra søen med 1500 krigsskibe og gjorde landgang, og efter mange kampe omvendte han det overvundne land til Kristus og lod folket døbe. Han førte præster dertil fra Danmark og byggede Reval, der nu er en vigtig by og særdeles udmærket og kendt. Heraf kommer det, at kirken i Reval lige til denne dag er forblevet under Danmarks ærkebiskop i Lund, skønt den verdslige magt i tidens løb er gået over til den tyske ordens brødre i nævnte provins. Da nu kong Valdemar var gået i land med hæren i Estland, sagde biskoppen af Århus til ham, da han blev forskrækket over hedningernes mængde, at han skulle love, at han, såfremt han vandt sejr, ville forbedre sig overfor sine undersåtter og den hellige Niels i Århus, hvis offergaver han havde tilegnet sig. Det samme råd fik han af den ærværdige Anders, ærkebiskop i Lund, en mand af forunderlig enfold og uskyld, der såvel i live som efter sin død vandt ry ved mange mirakler. Kongen gav dem ret, afgav løftet og fik sejr. Ærkebiskoppen kaldte så stormændene sammen og lod dem love, at svende på tolv år og derover stedse skulle fejre dagen før den hellige Laurentius' fest med faste på brød og vand, hvis de fik sejr. Efter at de så havde påkaldt de hellige Laurentius og Niels, blev slaget begyndt på Vitus' og Modestus' dag. Ærkebiskoppen, der sammen med

[1] Udg. af Gertz i Scriptores minores historiæ Danicæ medii ævi, I, 1917—18, s. 459—60.

lydbisper og andre gejstlige fra et bjerg så ud over begge hære, bad nu under tårer for de kristne som en anden Moses med hænderne løftede mod himlen. Når han løftede hænderne i bøn, sejrede danskerne; men når han af træthed lod de gamle hænder synke ned, blev danskerne slået. Men biskopperne og præsterne understøttede den gamle mand. Og således blev den sejrende konge et andet menneske, lod Kristi lære forkynde og kirker bygge dèr; sidenhen styrede han landene med mildhed og retfærdighed, skrev love og ærede den hellige Niels.

Et andet sted står der, at da de rettroende danske på denne Valdemar II's tid i det Herrens år 1208 kæmpede i Livland på et sted, som kaldes Fellin, mod de vantro livlændere og allerede næsten overvundne fromt anråbte om guddommelig hjælp, modtog de straks som belønning et banner, der faldt ned fra himlen, og som var mærket med et hvidt kors, påtrykt en ulddug, og de hørte også en røst fra himlen, at når det blev løftet højt til vejrs, ville de straks knuse deres modstandere og vinde fuldstændig sejr; og således skete det. Men det banner plejer med sit sædvanlige navn at kaldes Danebroge. (Denne sejr menes at være den, som danskerne vandt i Estland, og som allerede er omtalt for nylig; men der er fejl i årstallet etc. — Ligeledes har jeg et andet sted fundet, at kong Valdemar og ærkebiskop Anders gjorde et tog til Estland i 1220).

Det første afsnit, der handler om slaget ved Reval, er sammensat af flere stykker, der ikke oprindeligt har hørt sammen. Det begynder med en rent historisk oplysning om slaget og dets følger, danskernes sejr, landets omvendelse til kristendommen, Revals grundlæggelse og byens senere historie. Overensstemmelser i ordlyd med Rydårbogen og Jydske Krønike[1] viser, at Peder Olsen har benyttet et af disse værker som kilde til begyndelsen.

Derefter fortælles, at kongen lod sig bevæge til at afgive løfte om at ændre sin politik overfor sine undersåtter og overfor den hellige Niels i Århus og derved vandt sejr; i afsnittets sidste linier fortælles, at kongen holdt sit løfte. A. D. Jørgensen og andre[2] mener, at denne efterretning er hentet fra en bog om Hellig Niels. Det står dog ikke i det bevarede latinske vita[3]. En dansk helgenhistorie om Niels er gået tabt. Det er ikke meget sandsynligt, at forfatteren af det latinske vita, der kendte den danske helgenhistorie, skulle have undladt at omtale sin helgens gunstige indgriben i Reval-slaget og hans deraf følgende triumf over kong Valdemar, såfremt han havde haft kendskab dertil. Man må derfor snarere formode, at Hellig Niels først senere er blevet

[1] Annales Danici medii ævi, ed. Ellen Jørgensen, 1920, s. 105. — Scriptores minores, ed. Gertz, I, s. 442. [2] A. D. Jørgensen: Historiske Afhandlinger, II, 1899, s. 11. — Gertz i Scriptores minores, I, s. 459. — Helge Bruhn: Dannebrog, 1949, s. 12. [3] Udg. af Gertz i Vitae Sanctorum Danorum, 1908—12, s. 391—408; oversat af Hans Olrik i Danske helgeners levned, 1893—94, s. 291—314.

sat i forbindelse med Revalslaget, eller med andre ord: at denne episode er digtet til, efter at hans vita var skrevet omkring midten af det 14. århundrede.

I fortællingen om Hellig Niels' andel i sejren er indskudt to andre sagn, der ligeledes giver hver sin forklaring på sejren. Den første af disse tilføjelser meddeler, at ærkebiskoppen fik stormændene til at love, at man fremtidigt ville faste dagen før Sankt Laurentius' dag (den 10. august), hvis man vandt sejr. Slaget ved Reval stod på Vitus' og Modestus' dag den 15. juni, og Laurentius-fasten er derfor ganske umotiveret i denne sammenhæng. Det er et ældre sagn, der af Saxo fortælles om slaget ved Ljutka (Lütjenburg), der netop skal have stået på Laurentius' dag[1]. Det andet sagn, om ærkebiskoppens oprakte hænder, er formet efter fortællingen i anden Mose-bog (XVII, 9 ff.). Motivet var yndet i middelalderen. Kejser Karl den Store lod pave Leo III vide, at det var kejserens sag at værne kirken mod de vantros angreb, medens paven lig Moses skulle understøtte hans stridsmagt ved sine til Gud løftede hænder (Vestrum est, sanctissime pater: elevatis ad Deum cum Moyse manibus nostram adiuvare militiam[2]). Adam af Bremen fortæller om en biskop, der under en kamp bad om sejr på en høj[3].

Af dette afsnit ser man, hvorledes efterretningerne om slaget ved Reval i tidens løb udvidedes med sagnagtige træk, der hentedes andre steder fra, et fænomen, der er velkendt i sagnenes verden. Det følgende afsnit om Dannebrog viser, at også dette sagn er på vej til at blive indlemmet i sagnkredsen om Reval-slaget. Peder Olsens misfornøjelse med sagnets datering til slaget ved Fellin i 1208 og hans formodning om, at det i virkeligheden hører til ved Reval, er det bedste bevis på, at hans kilde klart og utvetydigt har henført det til den ellers fuldstændig ukendte kamp i 1208. Ikke desto mindre har hans forslag til omdatering vundet tilslutning hos mange senere forfattere; selv en kritisk historiker som A. D. Jørgensen[4] har fulgt ham heri. Pastor L. P. Fabricius har derimod med rette hævdet, at Peder Olsens tradition må respekteres[5].

[1] Sakses Danesaga, overs. af J. Olrik, II, 1925, s. 49 ff. [2] Carl Mirbt: Quellen zur Geschichte des Papsttums, 4. Aufl., 1924, s. 118. [3] Adam af Bremen: De hamburgske Ærkebispers Historie, overs. af Carsten L. Henrichsen, 1930, s. 47. [4] Hist. Afh., II, s. 14. [5] L. P. Fabricius: Sagnet om Danebroge og de ældste Forbindelser med Estland (Kirkehistoriske Samlinger, 6. Række, I, 1933—35, s. 485—533).

Forskellen mellem det første og det andet afsnits karakter er iøjnefaldende. Det første er en ikke helt vellykket sammenstilling af de forskellige sagnmotiver, der til dels er velkendte andre steder fra. Det andet er en kort og præcis fremstilling af en enkelt, klart dateret tradition, der, såvidt vort kendskab rækker, er uden fortilfælde i Norden. Den kendes derimod også af andre i det 16. århundrede; Kristiern Pedersen fortæller, at kong Erik af Pommern førte den himmelfaldne fane med sig på sin flugt til Gulland, og senere mente man, at den var gået tabt på det ulykkelige tog til Ditmarsken under kong Hans[1].

I en afhandling om dronning Berengaria nævner overbibliotekar Chr. Bruun[2], at der i gamle skrifter fortælles om et jærtegn, der sås i Portugal i året 1217 under en kamp med maurerne ved Alcazar, idet der viste sig et kors (eller et korsbanner) på himlen til tegn på sejren. Bruun nævner kun sagen i forbigående som et kuriosum, medens pastor L. P. Fabricius har gjort den til genstand for en længere afhandling[3]. Efter Fabricius' mening er det den eneste overlevering i kristenheden, der kan sammenstilles med Dannebrogs-sagnet. Tre år før var Berengaria blevet Danmarks dronning, og vi havde livlig forbindelse med Portugal, så der er ingen grund til at tvivle om, at man meget hurtigt har hørt om denne begivenhed og har drøftet den også i danske kirkelige kredse.

Den livlige forbindelse med Portugal kender man imidlertid kun meget lidt til. De portugisiske kilder ved intet om, at Berengaria blev dronning i Danmark, og man har bl. a. derfor næret tvivl om, at hun er kommet direkte fra Portugal til Danmark. I flere danske årbøger nævnes, at hun var søster til greven af Flandern, og med denne oplysning som støtte har man formodet, at hun er kommet hertil fra grevehoffet i Flandern. Hendes ældste broder kongen af Portugal og to af deres søstre lå i åben krig om deres fædrenearv, og om Berengaria har haft forbindelse med familien i Portugal og da med hvilken fraktion, vides ikke. En nærmere sammenligning mellem det portugisiske og det danske sagn gør det endnu mindre sandsynligt, at der er sammenhæng mellem dem. Fabricius fremhæver, at der i Portugal er tale

[1] A. D. Jørgensen: Hist. Afh., II, s. 97 ff. [2] Chr. Bruun: Berengaria af Portugal, Valdemar II. Sejers Dronning (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1893), s. 81. [3] L. P. Fabricius: Flaget (Det tredje Standpunkt, 4. Aargang, Juli 1941, s. 341—8).

om et syn på himlen, medens det ved Fellin var en håndgribelig fane, der faldt ned fra himlen og førtes med hjem, og hvis eksistens flere hundrede år efter man ikke drog i tvivl. Dateringen af det danske sagn til 1208 volder også vanskelighed. Fabricius mener derfor ikke, at der kan være tale om direkte overføring, men tænker sig, at beretningen om underet i Portugal kan have haft en vis indvirkning på udformningen af det danske sagn — en tanke, som „sikkert aldrig kan gøres mere eller mindre troværdig, men blot skal stilles op til Overvejelse".

Den danske overlevering tyder således ikke meget på, at der er en forbindelse mellem den portugisiske og den danske tradition. For om muligt at komme til større klarhed over forholdet, bliver det nødvendigt at undersøge lidt nærmere, hvad der skete i Portugal i 1217.

Den begivenhed, der er tale om, er slaget ved Alcacer do Sal, ca. 120 km sydøst for Lisboa, dagen før Protus' og Hyacinthus' dag den 11. september. Om slaget findes en beretning i et brev, som biskoppen af Lisboa og andre høje gejstlige efter slaget sendte til pave Honorius III. Brevet omtaler ikke Alcacers fald den 21. oktober s. å. og formodes derfor at være skrevet i tiden mellem 11. september og 21. oktober.

I brevet fortælles først, at en flåde med korsfarere fra Tyskland, Flandern og andre steder efter en lang og farefuld sejlads uventet landede i Lisboas havn; den havde været fire måneder om en tur, der plejer at tage femten dage. Portugiserne mente, at når Herren havde sinket dem så meget på rejsen, var det kun, for at de skulle blive vinteren over i Portugal og hjælpe portugiserne i kampen mod de vantro, og man traf derfor foranstaltninger til et felttog mod fæstningen Alcacer, der skadede de kristne meget, og sikrede sig de fremmede korsfareres bistand. Maurerne fik undsætning fra deres trosfæller i Sevilla, Jaén, Córdoba og Badajoz, og det kom til kamp den 11. september. Den Almægtige kom de kristne til hjælp ved tre mirakler. Det første var, at der natten før slaget uventet ankom en stor hær af tempelherrer, hospitalsbrødre og stormænd fra Portugal og León. Det andet mirakel var, at der i luften viste sig et korsbanner for hæren til tegn på sejren (Secundum fuit, quod in aere apparuit vexillum crucis gloriosum exercitui in victorie signum). Det tredje var, at der under selve kampen viste sig en hvidklædt skare for begge parter; herom vidnede også de sarracenere, der blev fanget, idet de spurgte, hvor de hvide soldater var blevet af, som lod spyd regne ned over dem og blændede deres øjne, så de greb til flugten.

Når maurerne kunne nå at samle hjælpetropper fra Andalusien. er det ikke særlig mirakuløst, at de kristne kunne få hjælp hidkaldt fra Portugal og León; det kan i det højeste kaldes et heldigt tilfælde, at hjælpen nåede frem lige før slaget. Mere påfaldende er det, at de to andre, vaskeægte mirakler allerede er blevet fortalt så kort tid efter slaget og tilmed i en officiel skrivelse. Det pågældende brev til pave Honorius III er trykt i Monumenta Germaniae historica[1] efter en tekst, som er meddelt af Odorico Rinaldi (Raynald, 1595—1671) i Annales ecclesiastici; samme tekst findes hos Angel Manrique (død 1649) i hans Annales Cistercienses (IV, 1659, s. 106). Det er mig ikke bekendt, om der findes en nyere udgave på grundlag af det originale dokument, eller om det i det hele taget eksisterer endnu. Den foreliggende tekst gør ikke et fuldt troværdigt indtryk.

Hvad dronning Berengaria har fået at vide om slaget, ved vi ikke[2], men vi har efterretninger, der viser, hvad man i det nordlige Europa fortalte om slaget i den nærmeste eftertid.

Caesarius von Heisterbach (ca. 1180—1240), en tysk cistercienser-munk, fortæller i sin bog om miraklerne, at korsfarere fra hele Tyskland og Frisland i juli måned sejlede ind i Lisboas havn med næsten 300 skibe. Mens de ventede her på flere skibe, lod de sig overtale til at deltage i erobringen af Alcacer. De kristne påkaldte Sankt Jacob, den hellige Vincentius og andre helgener før slaget. I dette blev taget en mængde fanger, der fortalte de kristne, at en strålende hvid slag-orden med røde kors på brystet havde slået dem på flugt. Også skibe, der var på vej for at bringe hjælp, greb flugten af rædsel for det himmelske syn. Da pilgrimmene hørte det, takkede de Kristus, fordi han havde sendt dem hjælp fra himlen ved nogle af sine martyrer. Caesarius forsikrer, at dette er fortalt ham af nogle, der deltog i kampen, og som havde hørt det af sarracenernes egen mund[3].

Fortællinger om, at en overnaturlig, hvidklædt skare kommer til hjælp efter påkaldelse af Sankt Jacob, kendes også andre steder fra. Diego Rodríguez de Almela (o. 1426—1489) har samlet flere eksempler herpå i sin bog om Sankt Jacobs mirakler[4]. Om det berømte, men

[1] Monumenta Germaniae historica, Epistolae saeculi XIII e regestis Pontificum Romanorum selectae, ed. C. Rodenberg, I, 1883, s. 27—28. [2] Hendes broder, kong Afonso II, lå på den tid syg i Coimbra og deltog derfor ikke selv i felttoget. [3] Caesarii Heisterbacensis monachi ordinis Cisterciensis Dialogus Miraculorum, rec. J. Strange, II, 1851, s. 137. [4] Diego Rodríguez de Almela: Compilación de los milagros de Santiago, 1946, s. 18, 23, 32, 37.

omdiskuterede slag ved Clavijo, hvor kong Ramiro I af León (842—850) skal have kæmpet mod maurerne, fortæller han, at apostlen Santiago natten før slaget viste sig for kongen i drømme og lovede ham hjælp; under kampen så de kristne apostlen på en hvid hest og ledsaget af mange ryttere (con gran cavalleria), og maurerne aflagde også beretning og vidnesbyrd om, at de så det. — Om slaget ved Hacinas mellem grev Fernán González af Castilien (932—970) og maurerne fortælles ligeledes, at der natten før blev lovet hjælp i et syn; da så greven og hans folk under kampen kom i stor fare, bad de til Gud af alle deres hjærter, at han skulle hjælpe dem og befri dem for disse vantro, og imens så de apostlen Santiago med stort selskab af engle, som de syntes alle havde blanke våben og hvide bannere med røde kors; maurerne blev meget forbavsede ved at se, at de kristne havde så mange velbevæbnede soldater. — Om et slag i nærheden af Valencia kort efter helten Cids død (1099) fortælles, at det forekom maurerne, at der til hjælp for Cid kom over 60000 kristne riddere, bevæbnede med våben så hvide som sne; og imellem dem var apostlen Santiago, bevæbnet, på en hvid hest og med et hvidt mærke med et rødt kors i den venstre hånd, og i den højre hånd et sværd, som lignede ild. — Endelig fortælles om et slag ved Jerez, mens Fernando III den Hellige var konge (1217—1252), at apostlen Santiago viste sig på en hvid hest; og maurerne selv aflagde vidnesbyrd om, at de så ham med et hvidt banner i hånden og et sværd i den anden hånd og det store følge af hvide riddere, og de sagde desuden, at de så engle i luften over dem, og at det forekom dem, at disse hvide riddere gjorde dem større skade end andre.

I disse legender møder os det samme træk som i Caesarius' beretning, at også maurerne havde set de hvide ryttere. Derimod fortæller Caesarius intet om, at apostlen selv var med ved Alcacer do Sal. Han meddeler heller ikke, at et kors viste sig på himlen, og man kan da være temmelig sikker på, at de hjemvendte krigere heller ikke har fortalt noget herom; det ville have været en lækkerbidsken for Caesarius, der samlede på mirakler.

En anden samtidig forfatter, munken Reiner fra Sankt Jacobs kloster i Liège (ca. 1155—1230), fortæller i sine annaler[1] under året 1217 følgende:

[1] Monumenta Germaniae historica, Scriptores, XVI, 1859, s. 676.

En fæstning, som kaldes Alcazar, befæstet med 25 tårne, erobrede de dagen før de hellige Protus' og Hyacinthus' dag; de dræbte 12000 sarracenere og mistede 200 af deres egne i det første sammenstød. Tre mirakler, der er værd at mindes, meddelte de skriftligt til pave Honorius. Det første var, at mens de af heste og klepperter kun havde 34, kom der uventet ved midnatstid 70 heste, klædte i jern, til deres hjælp, nemlig sværdriddere og en mægtig biskop dèr fra landet og hospitalsbrødre, som opholdt sig i samme land. Men det andet var, at da de stødte sammen med sarracenerne, så de et forunderligt kors i luften, udadtil hvidt, men indadtil gult (crucem mirificam in aere viderunt, exterius albi coloris, interius vero flavi). Og det tredje var, at såvel heste som ryttere, såvel de kristnes våben som deres klæder, af sarracenerne blev set hvide som sne.

Som man ser, nævner Reiner det tidligere omtalte brev til pave Honorius som sin kilde og opregner de samme tre mirakler i den samme orden, men med andre enkeltheder. Om hjælpen, der kom umiddelbart før slaget, giver han mere præcise oplysninger. Endvidere var det ikke et kors*banner*, der blev set i luften, men et kors; sådanne korsvisioner vil man nu forklare som et naturligt fænomen, en halo[1]. De hvidklædte skarer fremstilles nærmest som et synsbedrag hos maurerne. Reiners gengivelse af brevet får således et mere realistisk, mindre mirakuløst præg.

Ligesom Dannebrog-sagnet først langt senere er blevet henført til Reval-slaget, har man ment, at sagnene om slaget ved Alcacer også er hentet fra et ældre slag, nemlig slaget ved Ourique i det sydlige Portugal den 25. juli 1139[2]. De ældste og pålideligste kilders oplysninger om dette slag er meget magre. De indskrænker sig til at meddele, at portugiserne her vandt en stor sejr, og et enkelt sted fortælles desuden, at også kvinder kæmpede på maurernes side, en oplysning, der ikke tyder på, at maurerne har været så overlegne i antal, som man senere ville hævde. Den sejrende feltherre var Afonso Henriques, dronning Berengarias bedstefader, og man fortalte senere, at han umiddelbart før slaget lod sig udråbe til konge. Dette er meget tvivlsomt, men under alle omstændigheder synes sejren at have været medvirkende til, at Portugal blev et selvstændigt kongerige; Afonso nævnes første gang som konge i 1140.

En senere legende fortæller, at Afonso før slaget på den østlige himmel så et kors med den korsfæstede, omgivet af en stor mængde engle i strålende hvide klæder, og at Kristus lovede ham, at han skulle sejre

[1] Bruhn: Dannebrog, s. 19. [2] A. Fabricius: Forbindelserne mellem Norden og den spanske Halvø i ældre Tider, 1882, s. 133.

i kampen, og at han og hans efterkommere skulle regere som konger i Portugal. I året 1596 fandt historikeren Bernardo de Brito i cistercienser-klostret i Alcobaça et dokument, som foregiver at være en under eds tilbud afgivet erklæring fra kong Afonso, hvori han fortæller om sine oplevelser natten før slaget. Det er et plumpt falskneri[1].

Man tør formode, at dronning Berengaria har hørt om slaget ved Ourique, der efter traditionen gav stødet til, at hendes slægt kom på tronen i Portugal, men heraf følger på ingen måde, at hun også har kendt sagnet om kong Afonsos syn. Herculano mener, at slaget ved Ourique endnu i den første halvdel af det 13. århundrede langtfra havde nået det ry, som man senere tillagde det[2]. Legenderne om slaget gør i det hele et fordægtigt indtryk og synes fabrikerede til brug i den politiske propaganda for at bevise den portugisiske kongeslægts guddommelige kald, og det ser nærmest ud, som om det er sagnet om Alcacer, der har dannet grundlag for sagnet om Ourique, og ikke omvendt.

Undersøgelsen af de portugisiske sagn fører således ikke til et sikkert resultat. Den udelukker ikke den mulighed, at dronning Berengaria kan have hørt om korsvisionen ved Alcacer, men gør den heller ikke mere sandsynlig. Nu som før er forskellen mellem de portugisiske og det danske sagn den afgørende indvending mod hypotesen om en sammenhæng.

Endnu et berømt slag har traditionen i tidens løb udsmykket med fortællinger om kors på himlen og andre mirakler: slaget ved las Navas de Tolosa den 16. juli 1212. Dette slag blev et vendepunkt i Spaniens historie; det var sidste gang, et større troppekontingent fra udlandet deltog i den spanske reconquista, og sejren blev indledningen til Andalusiens erobring. Efterretningerne om felttoget er meget fyldige og muliggør en nærmere undersøgelse af legendernes vækst[3].

Castiliens konge Alfonso VIII el Noble havde overfor truslen om et

[1] Antonio Brandão: Monarchia Lusitana, III, 1632, fol. 119 ff. — A. Herculano: Historia de Portugal, I, 3. ed., 1863, s. 324 ff., 505 ff. [2] „.. nos parece mostrar quanto ainda na primeira metade do seculo XIII elle estava longe de fazer o ruido e de ter a importancia que em epochas posteriores se lhe attribuiu." Herculano, anf. st., s. 509. [3] Jf. Marcelin Defourneaux: Les français en Espagne aux XIe et XIIe siècles, 1949, s. 182 ff. — De fleste kildesteder er meddelt af el Marqués de Mondéxar i Memorias Históricas de la vida y acciones del Rey D. Alonso el Noble, octavo del nombre, 1783, s. 306 ff.

maurisk fremstød mod nord opnået pavens støtte til at iværksætte et korstog mod de vantro og fik samlet en stor hær fra Spanien og Frankrig; den drivende kraft i det franske hjælpekorps var den tidligere cistercienser-abbed, ærkebiskoppen i Narbonne Arnaud Amalric. Det lykkedes at erobre fæstningerne Malagón og Calatrava i Ny Castilien, men derefter hørte samarbejdet op. Franskmændene fandt Spanien for varmt (aliquantulum calida) og døjede meget af sygdom; desuden var der uenighed om behandlingen af maurerne; spanierne var interesserede i at bevare de erobrede fæstninger i brugelig stand og ville derfor give maurerne lov til at drage bort til Andalusien mod at aflevere de nævnte fæstninger intakte; franskmændene derimod ville nedhugge alle maurerne og jævne fæstningerne med jorden. Resultatet blev, at størsteparten af franskmændene rejste hjem efter Calatravas erobring; kun et lille korps deltog i slutningen af felttoget. Det lykkedes at trænge over Sierra Morena og slå maurernes hovedstyrke på flugt tæt syd for overgangsstedet ved las Navas de Tolosa i nærheden af Santa Elena i provinsen Jaén. I et brev til pave Innocens III fortæller kong Alfonso om kampens forløb. Maurerne havde besat det snævre pas, men en hyrde, som Gud sendte til hjælp, viste de kristne en anden vej, hvorved det lykkedes at falde fjenden i ryggen. Kongen fremhæver maurernes meget store tab i modsætning til de kristnes ganske ubetydelige. Først senere blev man klar over, at det ikke var en helt almindelig hyrde, der havde vist vej, og fandt ud af, at det måtte have været Madrids skytspatron San Isidro. Arnaud Amalric fortæller om kampen i et brev til sine ordensbrødre i Frankrig; han omtaler ligeledes de kristnes meget ringe tab, men kender tilsyneladende ikke noget til den hjælpsomme hyrde. Både hans og kongens beretning er — i modsætning til portugisernes brev fem år senere — blottet for overnaturlige tildragelser.

Årsdagen for slaget fejredes i senere tider i den spanske kirke under navnet „Triunfo de la Cruz" (Korsets triumf); heri er intet mærkeligt, da felttoget var et korstog og altså en sejr for korset. Men det synes, som om det er dette navn, der har givet anledning til, at man begyndte at tale om et lysende kors, der blev set på himlen under slaget. Herom har der eksisteret en stedlig tradition, som vistnok omtales for første gang i en ansøgning fra staden Baeza den 22. december 1447. Det hedder her, at det hellige sande kors viste sig på himlen til tegn på sejr, og at der til minde herom blev bygget en lille kirke, la ermita de

Santa Cruz, i nærheden af slagpladsen[1]. Denne kirke er vist den samme, som kaldes la ermita de Santa Elena, hvor man opbevarede et jernkors, som ærkebiskoppen af Toledo, den kendte historiker Don Rodrigo Ximénez de Rada, havde medført i slaget; dette kors blev senere, da egnen om Santa Elena var øde og hjemsøgtes af røvere, overført til det nærliggende Vilches[2]. Man har desuden formodet, at en erindring om og navneforveksling med et andet Tolosa, byen Toulouse i Sydfrankrig, har været medvirkende til legendedannelsen om synet på himlen[3]. I dette samme år 1212 prædikedes der korstog mod albigenserne i Toulouse, og den samtidige forfatter, munken Pierre des Vaux-de-Cernay, fortæller i den anledning følgende[4]:

Et mirakel, som indtraf på samme tid, vil vi ikke forbigå. En søndag prædikede en cistercienser-abbed fra Bonneval i en by (in quodam castro); men kirken var ikke særlig stor og kunne ikke rumme de mennesker, der var til stede; af denne grund var de alle gået udenfor og hørte abbedens prædiken foran kirkens dør. Men henimod slutningen af prædikenen, da den ærværdige abbed ville opmuntre de tilstedeværende til at tage korset mod de albigensiske kættere, viste der sig pludselig i luften for alles øjne et kors, som syntes at bevæge sig i retning af egnen om Toulouse. Dette mirakel hørte jeg af nævnte abbeds mund; han var en from og meget myndig mand.

Pierre des Vaux-de-Cernay døde få år efter begivenheden, og han anfører et øjenvidne som kilde. Hvis man vil — og kan — forklare korsvisionerne som et virkeligt indtruffet naturfænomen, må hans beretning som den bedst afhjemlede snarest regnes for den oprindelige og grundlaget for de øvrige, der er omtalt i det foregående. Fortællingen om kejser Konstantin den Stores syn har formodentlig medvirket til at gøre korsmiraklerne populære.

Legendedannelsen om slaget ved las Navas er imidlertid ikke ophørt hermed. Trods den uhyre mængde af frygteligt lemlæstede lig, der efter kampen fandtes på slagpladsen, så man intetsteds spor af blod; skrækken havde ganske simpelt fået blodet til at stivne i årerne på maurerne, så at det ikke kunne flyde ud! Denne historie findes allerede hos en deltager i kampen, Rodrigo Ximénez de Rada[5].

[1] Martin de Ximena Jurado: Catálogo de los obispos de las iglesias catredales(!) de la diócesi de Jaén, 1654, s. 400. [2] Ximena, anf. st., s. 398. [3] Mondéxar, anf. st., s. 336 ff. [4] Petri Vallium Sarnaii Monachi Hystoria Albigensis, publ. pour la Société de l'Histoire de France, I, 1926, s. 292. [5] Colección de documentos inéditos para la historia de España, tomo CV, 1893, s. 480.

Af særlig interesse er de fortællinger, som findes hos cistercienser-munken Aubry de Trois-Fontaines, der dog ikke selv havde deltaget i felttoget. Hans krønike menes skrevet i årene 1232—52. Aubry fortæller, at den stedkendte hyrde, der havde vist vej over bjergpasset, også anviste spanierne en lejrplads, hvor de kunne finde vand ved at grave brønd. Endvidere fortæller han, at da der i begyndelsen af slaget indtraf en farlig situation, blev et banner, som var sendt til kongen fra den hellige Jomfru i Rocamadour[1], foldet ud, og synet af det indgød de kristne nyt mod, så at de, efter knælende at have tilbedt Jomfruen, gik løs på fjenderne og vandt sejr. Om dette banners oprindelse lyder hans beretning således[2]:

Dette banner sendte den hellige Jomfru til den lille konge[3] på følgende måde: Der var i Rocamadour en sakristan (sacrista religiosus), for hvem den hellige Jomfru viste sig tre lørdage med et sammenfoldet banner (vexillum plicatum) i hånden, idet hun befalede ham og sagde, at han skulle bringe det fra hende til den lille konge i Spanien, der skulle kæmpe mod sarracenerne. Da sakristanen undskyldte sig med sin persons ringhed og sagde, at ingen ville tro ham, fik han til tegn, at han skulle dø om tre dage, således at hans prior skulle udføre befalingen. Til befalingen blev føjet, at ingen under nogen omstændighed måtte udfolde banneret før den dag, da slaget stod, og trængslerne var størst (et eidem mandato fuit annexum ne quis omnino vexillum illud deplicaret usque ad diem belli, et in ipsa die ad necessitatem magis urgentem). Og da så munken var død efter at have åbenbaret dette, udførte hans prior fra Rocamadour ordren og var til stede under slaget. På det nævnte banner var der et billede af Jomfru Marie med Barnet og ved hendes fødder det mærke, som den lille konge af Castilien plejer at føre på sit eget banner.

Aubry deltog som sagt ikke selv i felttoget, og de ældre beretninger om sejren fra deltagere i kampen nævner ikke Rocamadour. Alligevel synes historien ikke at være fuldstændig grebet ud af luften. Man ved andetsteds fra, at der var forbindelse mellem Rocamadour og Spanien[4], og kong Alfonso nævner i sit brev om kampen, at han havde et banner, der svarer til Aubrys beskrivelse (vexillo nostro, in quo erat imago beatæ virginis et filij sui in signis nostris super posita[5]). Men hvad

[1] Rocamadour er et berømt valfartssted i Frankrig (dép. du Lot) ved linien Paris-Toulouse. [2] Recueil des Historiens des Gaules et de la France, XVIII, 1822, s. 779. [3] Alfonso VIII blev konge i en alder af tre år og kaldtes derfor ofte i sin første kongetid „den lille konge" (el Rey Niño); Aubry synes at have opfattet dette som et fast tilnavn til kongen. [4] Defourneaux, anf. st., s. 192, note 1. — Luis Vázquez de Parga m. fl.: Las peregrinaciones a Santiago de Compostela, II, 1949, s. 202. [5] Epistolarum Innocentii III. libri undecim, Stephanus Baluzius collegit, II, 1682, s. 687.

enten nu banneret ikke er blevet sendt til Spanien ved denne lejlighed, eller det ikke er blevet brugt efter sin hensigt, eller manøvren måske ikke har medført den tilsigtede chok-virkning, er historien ikke desto mindre værdifuld som vidnesbyrd om, hvad man kunne hitte på for at opildne de kæmpende soldater.

Foran højalteret i domkirken i Burgos hænger et banner, som Alfonso VIII siges at have ført i slaget ved las Navas. Det svarer ikke til Aubrys beskrivelse, idet det viser Kristus på korset samt den hellige Jomfru og apostlen Johannes. Don Luciano Huidobro, forfatter af det nyeste værk om domkirken, har på forespørgsel meddelt, at han ikke kender nogen tradition om, at dette banner skulle stamme fra Rocamadour[1].

I domkirken i Toledo fandtes tidligere en samling bannere, som stammede fra slaget ved las Navas. Francisco de Pisa[2] fortæller, at man dèr opbevarede de kristnes standarter og bannere sammen med nogle af dem, som maurerne førte, og at de toges frem og hængtes op mellem de to kor ved årsfesterne for slaget; der var ialt otte, deriblandt et med pave Innocens III's våben og et andet med Vor Frues mærke og billede. Antonio Martín Gamero[3] fortæller, at man indtil for få år siden ved de nævnte fester ophængte de bannere og standarter, der var taget fra maurerne i slaget. På det tidspunkt synes de kristnes bannere altså at være forsvundne; måske har de ikke været af så godt stof som maurernes. En trofæ fra slaget opbevares den dag i dag i klostret las Huelgas i Burgos; det er den berømte Pendón de las Navas, der dog trods navnet ikke er et banner, men et dørforhæng fra den mauriske anførers telt.

De spanske og portugisiske legender om korsmirakler peger hen mod det 13. århundredes første halvdel, et tidsrum, der var kritisk for korstogsbevægelsen. Slaget ved Ourique stod ganske vist i 1139, men legenden synes som alt nævnt at være langt yngre. Også på anden måde indtager Ourique en særstilling, idet korset kun blev set af kongen. De andre visioner henføres til årene 1212 og 1217.

Det fjerde korstog (1202—4) havde fået et ejendommeligt forløb. Trods en skarp protest fra pave Innocens III havde korshæren under

[1] Et kluntet forsøg på at gøre dette banner til midtpunkt i en legende er meddelt hos Mondéxar, anf. st., s. cxxxi. [2] Francisco de Pisa: Descripción de la imperial ciudad de Toledo y historia de sus antigüedades, I, 1605, fol. 180r. [3] Antonio Martín Gamero: Historia de la ciudad de Toledo, 1862, s. 720.

Venezias ledelse først ladet sig bruge til et overfald på Venezias konkurrent Zara ved Adriaterhavet, hvorefter man blandede sig i tronstridigheder i det byzantinske rige og erobrede Konstantinopel. Efter disse overfald på andre kristne riger kunne der nok fra kirkens side være grund til at indskærpe, at kampen gjaldt hedningerne, og at man kun i kampen mod dem kunne vente hjælp fra de himmelske magter. Legenderne om korsvisioner og et helligt banner får en naturlig forklaring som led i arbejdet på at føre korstogsbevægelsen i den rigtige retning. Også legenderne om Santiagos deltagelse i kampene som matamoros (maurerdræber) synes at høre denne tid til. Som ovenfor omtalt nævner Rodríguez de Almela flere eksempler herpå i sin legendesamling, hvorimod en ældre samling af Santiagos mirakler, som findes i den berømte Liber Sancti Jacobi fra det 12. århundredes midte, ikke nævner eksempler på apostlens deltagelse i kamphandlinger i spidsen for de hvidklædte, himmelske skarer[1].

Sjælen i propagandaen for korstogene var cistercienserne, og i legendedannelserne om kampene mod maurerne støder man gang efter gang på medlemmer af denne orden. I Peder Olsens fortælling om slaget ved Fellin nævnes overhovedet ingen navne på deltagere i kampen, men der er en mand, som med nogen sandsynlighed kan formodes at have spillet en rolle i felttoget: Estlands biskop Theoderik. Han var cisterciensermunk, blev 1205 abbed i det første kloster i Livland, 1211 biskop, og dræbtes i slaget ved Reval 1219[2]. Det er vel, når hensyn tages til Theoderiks energiske arbejde for kristendommens sag i Livland og det nære samarbejde mellem de forskellige klostre indenfor cistercienserordenen, ikke for dristigt at tænke sig, at han kan have hentet vejledning og gode ideer for sin virksomhed fra brødrene i vesterlandet. Og hvis han har forsøgt sig med pludselig og uventet at lade et banner[3] komme til syne på et kritisk tidspunkt under kampen, kan gunstige lokale forhold og en smule behændighed let have fået den menige kriger til fuldt og fast at tro på, at det var kommet dumpende ned fra himlen. I Valdemar Sejer (III, 4. kap.) lader Ingemann Karl af Rise

[1] Liber Sancti Jacobi, Codex Calixtinus, I, 1944, s. 259—287. — Afsnittet om miraklerne også udgivet i Acta Sanctorum Bollandiana, bd. VI i juli, s. 47—59. [2] A. D. Jørgensen: Hist. Afh., II, s. 32 ff. [3] Henrik af Letland citerer i sin Livlands-krønike en udtalelse om, at „hele Estland var underkastet den kristne tro af Rigaboerne under den hellige jomfrus banner, alene undtagen Revel land og øen Øsel" (A. D. Jørgensen: Valdemar Sejr, 1879, s. 91). Hvor megen vægt man tør tillægge denne påstand, får stå hen.

og Albert af Orlamünde repræsentere henholdsvis den naive og den kritiske opfattelse af „miraklet".

Kilderne til vor viden om, hvad der hændte i Estland i Valdemar Sejrs dage, rinder så sparsomt, at vi på de fleste punkter er henvist til formodninger og hypoteser. Hvis vi vil søge at finde en historisk kerne, hvoraf sagnet om Dannebrog kan være opstået, vil det dog være betænkeligt helt at tilsidesætte den eneste gamle tradition, der er os levnet, hvor fantastisk og naturstridig den end forekommer os, og i dens sted indsætte historien om et lysfænomen, der savner støtte i alle vore overleveringer. Vi må tværtimod, så længe det er os muligt, regne med, at traditionen på sin vis kan have ret: at Dannebrog virkelig er „faldet ned fra himlen".